СІМЕЙНІ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ НОТАРІУСОМ

Дякович Мирослава Михайлівна
кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

Аналізуючи чинне цивільне та сімейне законодавство, слід відзначити, що законодавець пов'язує категорії охорони і захисту не тільки з порушенням права, а й з його невизнанням або оспорюванням. Таким чином законодавець розширив межі захисту і включив у категорію захисту, крім порушення права, посягання на порушення суб'єктивного права, а саме у формі невизнання або оспорювання суб'єктивного права. Як зазначає О. Є. Богданова, посягання на суб'єктивне право може бути здійснене у наступних формах: невизнання права; оспорювання права; порушення права[1]. Далі автор зазначає, що посягання на суб'єктивне право не потрібно ототожнювати з правопорушенням, воно більш об'ємне. Правопорушення є тільки підставою цивільно-правової відповідальності, а посягання – підставою захисту[2].

Для того, щоб встановити факт порушення зобов'язаною особою права, необхідною є наявність сукупності таких юридичних фактів: дії або бездіяльності, результату невизнання, оспорювання або порушення суб'єктивного права, а також причинно-наслідкового зв'язку між дією (бездіяльністю) і результатом, який настав.

Що стосується невизнання, то однією із форм посягання на суб'єктивне право є ігнорування зобов'язаним суб'єктом права уповноваженої особи. Ця форма посягання на суб'єктивне право не супроводжується порушенням суб'єктивного права, відтак вимагає застосування адекватних способів захисту.

Умовами звернення за захистом суб'єктивного права у випадку його невизнання О. Є. Богданова називає:

1) наявність в учасника суб'єктивного цивільного права;

---

[1] Богданова Е. Е. Защита прав и интересов в договорных отношениях / Е. Е. Богданова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – С. 55.

[2] Там само. – С. 55.

2) невизначеність належності цього права вказаній особі, яка дає підстави іншим учасникам цивільного обороту мати сумнів щодо наявності спірного права[1].

Якщо ЦК України прямо вказує на таку форму посягання на суб'єктивне право як невизнання цивільного права, то в СК України вона не виокремлюється. Це ще раз підтверджує, що до сімейних правовідносин слід застосовувати положення ст. 8 СК України і норми ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин.

Аналіз ст. 18 СК України дає всі підстави вважати, що невизнання права забезпечується одним із способів захисту сімейних прав – визнання цього права. Договірний порядок врегулювання сімейних відносин, якому у СК України відводиться одне із визначальних місць, дозволяє захистити своє невизнане право, наприклад право на батьківство шляхом подання спільної заяви матері та батька дитини (ч. 2 ст. 125 СК України), розірвання будь-якого договору, укладеного подружжям між собою (наприклад, шлюбного договору).

Таким чином, членам сім'ї не потрібно звертатися за захистом свого права, яке не визнається одним із них або третіми (зацікавленими) особами, до суду, оскільки сьогодні перевага надається позасудовим формам захисту сімейних прав та інтересів.

На важливості розмежування розгляду справ судами і нотаріатом та передачу деяких судових справ до компетенції нотаріату, зростання ролі нотаріату у позасудових процедурах вирішення певних категорій справ наголошував Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк: «… Європейський суд з прав людини висловлювався, що суди повинні розглядати справи щодо спору про право, де необхідно встановлення фактичних обставин справ, їх професійна оцінка. Не суперечать Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод досудові, позасудові процедури вирішення несудовими органами деяких категорій справ… Вважаю, що у нас необхідно втілити даний підхід. Стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, комунальних платежів, заборгованості по укладених письмово орендних, кредитних, депозитних договорах, по податках, інших обов'язкових платежах… У подібних справах суд перевіряє правильність розрахунку заборгованості, зробленого кредитором і рішенням примушує боржника до виконання. Про що тут спір? Запускається громіздка судова процедура, хоча цю функцію ефективно, швидко

[1] Богданова Е. Е. Защита прав и интересов в договорных отношениях / Е. Е. Богданова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – С. 56.

і менш затратно для бюджету може виконати, наприклад, нотаріус вчиненням виконавчого напису»[1].

У межах цього дослідження ставиться завдання з'ясувати правову природу суб'єктивного права як об'єкту охорони і захисту сімейних прав нотаріусом. Як влучно зазначала І. В. Жилінкова, як би не складалися відносини у реальному житті, учасники сімейних відносин на все життя зберігають за собою по відношенню один до одного статус батька, матері, брата, сестри, доньки, сина, онуки, племінниці тощо[2]. Особливістю сімейних відносин є також і те, що відповідно до закону ці права не можуть бути передані іншій особі, тобто у цій конструкції неможливо застосовувати уступку права, як це має місце у цивільних правовідносинах.

У радянській цивілістиці визначення поняття суб'єктивного цивільного права запропонував С. М. Братусь, який вказав на те, що суб'єктивним цивільним правом є визначена і забезпечена законом міра можливої поведінки особи[3].

На думку К. А. Флейшиц, суб'єктивне право закріплює за носієм права можливість певної поведінки, міру цієї поведінки[4]. Суб'єктивне право – це право на щось конкретне, тобто право на відшкодування збитків у певній сумі, а не право на відшкодування збитків взагалі; такої шкоди, як і обов'язку її відшкодування, немає, допоки не вчинено правопорушення[5].

Таким чином, на думку В. П. Грибанова, «право на захист є суб'єктивним цивільним правом, яке становить собою юридично закріплену можливість управомоченої особи використовувати спеціальні заходи правоохоронного характеру»[6].

У наукових працях досить часто зустрічається таке поняття, як правомочність. За визначенням, яке міститься в юридичній енциклопедії, правомочність трактується як міра можливої поведінки особи, яка складає

---

[1] Романюк Я. М. Перехід за правилами / Я. М. Романюк // Юридична практика. – № 30–31. – С. 7.

[2] Жилінкова І. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. І. В. Жилінкової. – Харків: Ксилон, 2008. – С. 60.

[3] Братусь С. Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав / С. Н. Братусь // Советское государство и право. – 1949. – № 8. – С. 30–37.

[4] Флейшиц Е. А. Соотношение правоспособности и субъективных прав / Е. А. Флейшиц // Вопросы общей теории советского права. – М., 1960. – С. 225.

[5] Кичатова В. С. Гражданско-правовая ответственность в отношениях подряда на капитальное строительство: Дисс. ... канд. юрид. наук / В. С. Кичатова. – Л., 1979. – С. 29.

[6] Грибанов В. П. Право на защиту как субъективное гражданское право / В. П. Грибанов // Гражданское право. Учебник. В 2-х т. / Под ред. Е. А. Суханова. – Т. 1. – М.: БЕК., 1993. – С. 160.

частину її суб'єктивного права і дозволяє здійснювати певні дії або вимагати певної поведінки зобов'язаної особи[1].

У зв'язку з тим, що сімейні права також не мають однозначного тлумачення з боку науковців, часто поняттям правомочності підміняють суб'єктивні права. Наприклад, відсутні чіткі межі між правами, які тісно пов'язані з вихованням та правомочностями батьків по вихованню дітей. На це і раніше зверталася увага науковців[2]. На нашу думку, можливість виховувати своїх дітей особисто є швидше правомочністю, аніж правом, оскільки правомочність – це можливість, яка випливає із самого права, яке визначене конкретним законом, зокрема СК України, і доволі тісно пов'язана з обов'язком. Так, наявність самого поняття такої правомочності, як особисте виховання дітей, тягне за собою можливість, яка також надана законом, вимагати повернення дітей від осіб, які утримують їх у себе не на підставі закону або рішення суду (ч. 2 ст. 163 СК України).

Як відзначає О. В. Міцкевич, суб'єктивне право розкривається через набір ознак, серед яких є правомочності вчиняти певні дії та вимагати вчинення відповідних дій від інших осіб в межах, встановлених нормою права[3].

Однак стверджувати, що суб'єктивне право і обов'язок суб'єктів сімейних правовідносин, незважаючи на їх тісний взаємозв'язок, – поняття, які співпадають, було б неправильним. Так, відповідно до ч. 3 ст. 150 СК України батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти. На жаль, цей обов'язок батьків у СК України жодними правами не забезпечується. Аналізуючи погляди Р. О. Халфіної, приходимо до висновку, що, на думку автора, не буває суб'єктивного права або юридичного обов'язку як такого, ми можемо говорити лише про суб'єктивне право або юридичний обов'язок певного суб'єкта, що означає закріплення прав певних суб'єктів, а не власне суб'єктивних прав. Таким чином може проводитись поділ права за галузями, інститутами, окремими правовими нормами залежно від правовідносин, у які вступають суб'єкти[4].

Отже, об'єктами охорони і захисту в процесі вчинення нотаріальних дій можуть бути сімейні права, які виникають з шлюбного договору; поділу та виділу спільного сумісного майна подружжя та інших членів сім'ї; з відносин подружжя та інших членів сім'ї щодо утримання; з правочинів, пов'язаних з

---

[1] Топорнин Б. Н. Юридическая энциклопедия / Под общ. ред. Б. Н. Топорнина. – М., 2001. – С. 814.

[2] Гражданско-правовое положение личности в СССР / Отв. ред. Н. С. Малеин. – М.: Наука, 1975. – С. 316.

[3] Александров Н. Г. Теория государства и права: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / Н. Г. Александров, Ф. И. Калинычев, А. В. Мицкевич, А. Л. Недавний и др. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 582.

[4] Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 225.

користуванням та розпорядженням спільним майном подружжя та інших членів сім'ї; з відносин визначення походження дитини та ін.

У статті «Сімейні права як об'єкт правової охорони і захисту нотаріусом» досліджуються особливості охорони і захисту суб'єктивного права за Сімейним і Цивільним законодавством України. Автор робить висновок, що законодавець пов'язує категорії охорони і захисту не тільки з порушенням суб'єктивного права, а й з його невизнанням або оспорюванням. Специфікою сімейних прав те, що учасники сімейних прав не завжди зберігають по відношенню один до одного статус батька, матері, брата, сестри і т. ін. Особливістю сімейних прав є те, що ці права не можуть бути передані іншій особі. Доволі часто суб'єктивні права у сімейному праві підміняють поняттям правомочності. Це підтверджується тим, що відсутні чіткі межі між правами членів сім'ї та їх правомочностями. Як приклад, права батьків, які тісно пов'язані з вихованням дітей та правомочності батьків по вихованню дітей. Об'єктами охорони і захисту в процесі вчинення нотаріальних дій нотаріусом можуть бути сімейні права, які виникають з шлюбного договору; поділу та виділу спільного сумісного майна подружжя та інших членів сім'ї; з відносин подружжя та інших членів сім'ї щодо утримання; з правочинів, пов'язаних з користуванням та розпорядженням спільним майном подружжя та інших членів сім'ї; з відносин визначення походження дитини та ін.

***Ключові слова**: сімейні права, охорона і захист, нотаріальні дії, суб'єктивні права, правомочності.*

В статье «Семейные права как объект охраны и защиты нотариусом» исследуются особенности охраны и защиты субъективного права по семейному и гражданскому законодательству Украины. Автор приходит к выводу, что законодатель связывает категории охраны и защиты не только с нарушением субъективного права, но и с его непризнанием или оспариванием. Спецификой семейных прав является то, что участники не всегда сохраняют по отношению друг к другу статус отца, матери, брата, сестры и т.д. Особенность семейных прав заключается в том, что эти права не могут быть переданы другому лицу. Зачастую субъективные права в семейном праве подменяют понятием правомочностей. Это подтверждается отсутствием четких границ между правами членов семьи и их правомочностями. Примером могут служить права родителей, тесно связанные с воспитанием детей, и

правомочности родителей по воспитанию детей. Объектами охраны и защиты в процессе осуществления нотариальных действий нотариусом могут быть семейные права, которые возникают из брачного договора; разделения и выделения общего имущества супругов и других членов семьи; из отношений супругов и других членов семьи по содержанию; из сделок, связанных с пользованием и распоряжением общим имуществом супругов и других членов семьи; из отношений происхождения ребенка и др.

***Ключевые слова**: семейные права, охрана и защита, нотариальные действия, субъективные права, правомочия.*

In the article «Family rights as the object of notarial legal protection and defence» peculiarities of subjective rights protection and defence under Family and Civil code are researched. Author comes to the conclusion that legislator correlates categories of protection and defence not only with subjective right violation, but also with its non – recognition or impugnment. Specific character of family rights is that the members of family relations not always preserves with each other the family status, like father, mother, brother, sisters etc. Another peculiarity of family rights is that these rights cannot be assigned to another person. Often subjective rights in family law are substituted for notion competence. It can be explained by absence of exact borders between rights of family members and their competence. For example, rights of parents, which directly connected with upbringing of children and parents competence to bring up children. As the objects of notarial protection and defence can be defined family rights which appears as a result of marriage articles; division and extraction of joint common property of spouses and other family members; from the relations of maintenance between spouses and other family members; from the legal acts connected with the use and management of joint common property of spouses and other family members; from the relations of parentage determination etc.

***Key words**: family rights, protection and defence, notarial acts, subjective rights, competence.*